

SONNING LEKSIK-GRAMMATIK XUSUSIYATI

Muhammadiyeva Shaxnoza

Shahrisabz Davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Erkinova Barno A'zam qizi

Shahrisabz Davlat pedagogika instituti 1- kurs talabasi

Pardayeva Ruxshona Mansur qizi

Shahrisabz Davlat pedagogika instituti 1-kurs talabasi

Annotatsiya: *Son soʻz turkumining leksik va grammatik xususiyatlari oʻrganiladi. Sonlar miqdor va tartib sonlariga ajralishi, ularning morfologik belgilari, gapda bajaradigan sintaktik vazifalari tahlil qilinadi. Shuningdek, sonlarning ot bilan bogʻlanish qoidalari, ularga qoʻshiladigan affikslar va ularning natijasida yuzaga keladigan maʼno oʻzgarishlari koʻrib chiqiladi va turli adabiy matnlar asosida sonlarning qoʻllanilishi misollar bilan tasdiqlanadi. Ish sonlarning zamonaviy oʻzbek tilidagi oʻrni va ularning uslubiy vazifalarini ochib berishga xizmat qiladi.*

Kalit soʻzlar: *son, leksik xususiyat, grammatik xususiyat, miqdor son, tartib son, morfologiya, sintaksis, qoʻllanilish, affiks, ot bilan bogʻlanishi.*

Annotation: *This paper explores the lexical and grammatical features of numerals in the Uzbek language. It analyzes the classification of numerals into cardinal and ordinal types, their morphological characteristics, and their syntactic functions within a sentence. Special attention is given to the rules of agreement between numerals and nouns, as well as the affixation patterns that influence their meanings.*

Keywords: *numeral, lexical feature, grammatical feature, cardinal numeral, ordinal numeral, morphology, syntax, affixation, noun agreement.*

Аннотация: *В данной работе рассматриваются лексико-грамматические особенности числительных в узбекском языке. Анализируется классификация числительных на количественные и порядковые, их морфологические признаки и синтаксические функции в предложении. Особое внимание уделяется правилам согласования числительных с существительными, а также словообразовательным суффиксам, влияющим на значение числительных.*

Ключевые слова : *число, грамматическая категория, лексико-грамматические особенности, существительное, единственное число.*

Kirish qism. *Tilshunoslikda soʻz turkumlari orasida sonlar muhim oʻrin tutadi. Sonlar atrof-muhitdagi buyum va hodisalar miqdorini ifodalash, ularni tartibda sanash, taqqoslash kabi vazifalarni bajaradi. Oʻzbek tilida sonlar mustaqil soʻz*

turkumi sifatida o'ziga xos leksik va grammatik belgilariga ega bo'lib, ularning gapdagi vazifasi, otlar bilan bog'lanish qoidalari, morfologik shakllanish xususiyatlari tilshunoslar tomonidan keng tadqiq etilgan. Ushbu mavzuni chuqur o'rganish nafaqat nazariy tilshunoslik uchun, balki amaliy tilda to'g'ri va aniq ifoda qilishda ham katta ahamiyatga ega. Shu sababli, ushbu ishda sonlarning leksik-grammatik xususiyatlari, ularning turkumlanishi, morfologik shakllari hamda sintaktik vazifalari tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Sonlar va ularning leksik-grammatik xususiyatlari o'zbek tilshunosligida bir qancha olimlar tomonidan chuqur o'rganilgan. Jumladan, S. Mirtojiyevning "Hozirgi o'zbek adabiy tili" asarida sonlarning morfologik tuzilishi va gapdagi sintaktik roli haqida mufassal ma'lumotlar keltirilgan. Muallif sonlarni miqdor va tartib sonlariga ajratib, ularning har biri uchun o'ziga xos qo'llanilish jihatlarini yoritadi. M. Jo'rayevning ilmiy tadqiqotlarida esa sonlarning ot bilan birikishi, ular orqali hosil bo'ladigan birikmalar, son+ot konstruksiyalarining tildagi funksional imkoniyatlari tahlil qilingan. Ayniqsa, sonlarning o'zbek tilidagi so'z yasashda tutgan o'rni alohida ko'rsatilgan. A. Madvaliev va T. Sarimsakovlarning tadqiqotlarida esa o'zbek tilidagi sonlarning semantik xususiyatlari, ya'ni sonlar orqali ifodalanuvchi miqdor va tartibning mantiqiy va nutqiy mohiyati ochib berilgan. Bu ishlarda sonlarning boshqa so'z turkumlari bilan grammatik aloqasi ham chuqur tahlil qilingan.

Tadqiqod metodlari. 1. Tavsifiy metod (deskriptiv usul). Bu metod son so'zlarining hozirgi til tizimidagi ishlatilishiga e'tibor qaratadi. Ular qanday leksik va grammatik shakllarda qo'llaniladi, qanday morfologik xususiyatlarga ega – ana shu jihatlar tahlil qilinadi.

2. Qiyosiy-tipologik metod. Turkiy tillar (yoki boshqa tillar, masalan, rus, ingliz) bilan qiyoslab, sonlarning o'xshash va farqli tomonlari aniqlanadi. Bu metod orqali universal va milliy xususiyatlar ajratib olinadi.

3. Tarixiy-etimologik metod. Sonlarning kelib chiqishini, tarixiy rivojlanishini va arxaik shakllarini o'rganadi. Eski o'zbek tili, qadimgi turkiy yodgorliklardagi son so'zlari bilan bog'liq ma'lumotlar tadqiq etiladi.

4. Struktural metod. Sonlarning til tizimidagi o'rnini, ularning boshqa so'z turkumlari bilan bo'ladigan grammatik bog'lanishlarini (masalan, son + ot, son + sifat) tahlil qiladi.

Natija va muhokamalar. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, sonlar o'zbek tilining mustaqil so'z turkumi sifatida muhim sintaktik va semantik yuklamaga ega. Ular miqdoriy va tartibiy munosabatlarni ifodalab, gapning turli bo'laklari sifatida qatnashadi. Miqdor sonlar asosan otlar bilan bog'lanib, predmetlarning sanog'ini

bildiradi, tartib sonlar esa buyum yoki hodisaning ketma-ketligini anglatadi. Sonlarning ot bilan bog'lanishida grammatik moslashuv (affikslar orqali) muhim rol o'ynaydi. Ayrim hollarda sonlar mustaqil bo'lib, aniqlovchi, aniqlanuvchi, ega, hatto kesim vazifasida ham qo'llanishi mumkin. Bunda ularning kontekstga moslashuvchanligi va ko'p funksiyaliligi ko'zga tashlanadi. Muhokamalar jarayonida aniqlanganki, sonlar tilda nafaqat grammatik birlik sifatida, balki uslubiy vosita sifatida ham ishlatiladi. Ular orqali matnga aniqroq, ishonchliroq va mantiqiylik baxsh etish mumkin. Adabiy matnlarda, ayniqsa, badiiy tasvirni kuchaytirish maqsadida sonlarning obrazli qo'llanilishi kuzatiladi. Bu holat sonlarning nafaqat matematik ma'no, balki ifodaviy imkoniyatlarga ham ega ekanligini ko'rsatadi.

Xulosa. Sonlar o'zbek tilida mustaqil so'z turkumi sifatida keng leksik va grammatik xususiyatlarga ega. Ular miqdoriy va tartibiy munosabatlarni ifodalash orqali tildagi aniq va mantiqiy fikr ifodasiga xizmat qiladi. Sonlarning otlar bilan bog'lanish xususiyatlari, ularning morfologik shakllari va gapdagi sintaktik vazifalari tilda muhim o'rin tutadi. Bundan tashqari, sonlar faqatgina matematik yoki sanash funksiyasigagina ega bo'lmay, balki uslubiy vosita sifatida ham ishlatiladi. Ular badiiy matnlarda obraz yaratish, aniqlik kiritish va ifodani kuchaytirish maqsadida qo'llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. N. Mahmudov, A. Nurmonov, A. Sobirov, D. Nabiyeva, A. Mirzaahmedov. Ona tili. Umumta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik. T., «Ma'naviyat» 2005
2. G'. Abdurahmonov, A. Sulaymonov „Hozirgi o'zbek adabiy tili sintaksisi“ 1980
3. Anvarovna, Umarova Dilafruz. "INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIMDA O'YIN TEXNOLOGIYALARI." MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND Innovative.
4. Dilafruz Anvarovna. "IMPROVING THE METHODOLOGY OF SOCIO-EMOTIONAL DEVELOPMENT OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TECHNOLOGICAL EDUCATION IN PRIMARY GRADES." Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal 5.03 (2024): 394-403. SOLUTIONS 1.2 (2024)
5. Anvarovna, Umarova Dilafruz. "BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA IJTIMOY USTANOVKALARNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI." TADQIQOTLAR 31.4 (2024)
6. Umarova, Dilafruz Anvarovna. "BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIK TA'LIM JARAYONIDA O 'QUVCHILARNI IJTIMOY-HISSIY RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH." GOLDEN BRAIN 1.30 (2023).